

Jukka Salonen

Sotamaalit, ketjupaidat ja panosvyöt. Eli sotahistoriallisen materiaalin ymmärtämisen vaikeus.

Historiaa tutkiessa joutuu usein tilanteeseen, jossa tutkii tilannetta, jossa on tapahtunut jonkinlaista väkivaltaa. Tällaisten tilanteiden ymmärtämiseen on väkivallan työvälineiden tuntemus avuksi. Ongelmana on kuitenkin se että asiantuntemusta ei aina löydy eikä olla valmiita kysymään niiltä keillä sitä on.

Siksi monet tutkijat vaikuttavat hälyttävän usein sortuvan omiin näkemyksiinsä aseiden ja haarniskojen ominaisuuksista. Myös eri käännökset aseiden nimistä eri kielillä ovat usein vääristäviä tai epärealistisia. Tämä johtuu siitä, että ei ole vakiintunutta terminologiaa historiallisista aseista ja haarniskoista, etenkin ennen valmistuksen teollistumista. Näin on ainakin minun tietääkseni. Tämän artikkelin olisikin tarkoitus antaa lukijalleen jonkinlainen käsitys aseiden ja panssareiden ominaisuuksista sekä ennen kaikkea tärpejä lisätiedon hakemista tai tekstissä tai kuvassa olevan pahantekovälineen tunnistamista varten. Artikkelin on rajattu, etenkin varhaisilta aikakausilta, koskemaan vain Eurooppaa. Lisäksi haluan kannustaa kaikkia siihen että ”jos ei tiedä, ei arvaile vailla perusteita”. Ei ole häpeä kysyä muilta. Johtajatuksena artikkeliin toimii seuraava määritelmä väkivallasta ”väkivallan tarkoitus on kohdistaa vastustajaan mahdollisimman paljon kineettistä energiaa, välttämällä itse kohtaamista sitä.”

Haarniskat ja muut suojukset

Kaikissa haarniskoissa ja kilvissä on yksi yhteinen asia. Niiden on tarkoitus käytännössä vähentää paikkoja, joihin vihollinen voi lyödä. On usein luultu että haarniskojen tarkoitus oli vähentää läpi tulevaa vahinkoa, kuten esim. tietokonepeleissä. Mutta yksikään ammattisotilas vaikkapa keskiajalla ei olisi turhaan pilannut kallista miekkaansa takomalla sillä haarniskan pintaan; se vain väsytti turhaan. Sen sijaan hän tähtäsi esimerkiksi panssarimattomaan kainaloon tai kypärän silmäaukkoihin. Tämä pätee kaikkeen aina legioonalaisten varusteista 1500-lukulaisiin palkkasotureihin. Mitään yleispätevää kirjaa eri haarniskatyypin tunnistamiseen ei ole. Myöhempiä keskiaikaa ja myöhempiä aikakausien panssareja esitellään kuitenkin **R. Ewart Oakeshottin** *European Weapons and Armour: From the Renaissance to the Industrial Revolution* teoksessa hyvin. Saman tekijän teos *A Knight and His Armor* on taas kevyempi tietopaketti saman aiheen tiimoilta.

Käytännössä nyrkkisääntönä haarniskojen tunnistamisessa on, että mitä enemmän metallia ja monimutkaisia rakenteita siinä on, sitä myöhäisempi se on. Kannattaa kuitenkin muistaa että yleisin suojustus euroopassa oli ketjupaita aina antiikin Rooman ajoista myöhäiseen keskiaikaan. Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta (esimerkiksi Rooman legioonalaiset ja antiikin kreikan falangit) ei tätä raskaampaa haarniskaa käytetty ennen 1300-lukua, jolloin nahan tai kankaan sisään niitatut peltilevyt alkoivat lisääntyä ja sen jälkeen aina vain laajemman alueen peittävät ja muotoillut kokopeltiset haarniskat.

1500-lukulainen kyrassi. (Kuvaaja: Marko Saari)

Oma lukunsa ovat erilaiset kankaat pehmustetakit sekä haarniskan alle menevät asetakit (gambeson, aketon, jaupon, panzar...), joiden nimiä ja malleja on paljon, ja ne ovat vaihdelleet alueittain. Mutta niiden tarkempi käsittely veisi paljon aikaa. Nyrkkisääntönä kenties voisi olla että mitä pidempi helma, sitä todennäköisemmin kyseessä on jalkaväen sotilaan asusta. Mitä paksumpi se on, sitä todennäköisemmin se on ollut ainoa panssari kehon päällä.

Niin sanottu heater-mallinen ratsumiehien suosima kilpi 1300-luvulta. (Kuvaaja: Juha Hiltunen)

Kilvet ovat myös oma lukunsa ja niiden malleissa on suuria määriä variaatiota. Karkeana sääntönä voisi sanoa, että kiilamalliset kilvet ovat yleensä ratsumiesten. Suurin osa eri kilpimalleista oli puuta vain mahdollisen kupuran ollessa metallia. Poikkeuksina ovat lähinnä niin sanotut buckler ja rotella -kaksintaistelukilvet. Vain ratsastavilla sotilailla oli suurempi syy käyttää jalkasuojia. Myöhäisen keskiajan taisteluoppaissa neuvotaan harvoin, jos koskaan, lyömään jalkoihin. Mikäli miehellä esimerkiksi kuvassa ei ole jalkapanssareita, kuvaa hän todennäköisesti jalkaväkeä. Kypärissä hyvä muistisääntö on, että nivelletty visiirit tulivat vasta 1300-luvun loppupuolella käyttöön. Eri kypärämallien tunnistaminen edes suurpiirteisesti auttaa myös ajoituksissa. Harvoja kypärämalleja käytettiin satoja vuosia samanlaisina. Keskiajalla jonkinlainen selkeä jako tapahtuu 1200-luvun loppupuolella niin sanottujen kattilahattujen saadessa suosiota spangenhelm kypärien väistyessä.

Vasemmalta alkaen kuvassa spangenhelm/nasaalikypärä. M1 Vietnamin sodan kuosissa ja järeämpi kettle-hat/kattilahattu. (Kuvaaja: Juha Hiltunen)

Aseet

Voimme jakaa aseet kahteen kategoriaan: ammattilaisten ja siviilien aseet. Toki esimerkiksi keihästä ja tiettyjä lyhyitä miekkamalleja käytettiin molemmissa ryhmissä. Mutta miekka on käytännössä aina ollut ammattilaisen, tai rikkaan miehen, ase. Miekan, kuten joidenkin muidenkin aseiden, tehokas käyttäminen vaati aikaa harjoitella, eikä esimerkiksi maanviljelijällä ollut aikaa opetella niiden käytön taitoa. Kirves, metsästysjousi ja keihäs olivat näille tutumpia ja usein kuuluivat talon tarpeisiin. Miekat taas, monen fiktion hourailuista huolimatta, eivät olleet jakotavaraa, joita annettiin kaikille.

Muistisääntönä voi sanoa, että mitä myöhäisemmälle ajalle mennään, sitä pidempiä ja/tai kapeampia miekkojen terät ovat. Voi verrata esimerkiksi viikinkimiekkaa ja rapiiria. **Evart Oakesshottin** asekirjat ovat erittäin hyvä lähde eurooppalaisten lyömäaseiden historiaan, vaikka ajoituksia on kritisoitu turhan laveiksi. Mutta mikäli tämän pitää mielessä, ovat ne minusta paras lähde tällä hetkellä. Esimerkiksi *The Archaeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry* on hyvä yleisesitys aiheesta.

Kuvassa ylhäältä alaspäin lueteltuna 1300-luvun lopun yhden käden miekka, saman aikakauden pitkämiekka ja varhaisen keskiajan viikinkimiekka. (Kuvaaja: Marko Saari)

Keihäät ovat niin oma lukunsa, että koen tarpeeksi käsitellä nämä erikseen. Pituuden puolesta niitä on vaikea tunnistaa tietylle aikakaudelle. Ehkä voisi ajatella niin, että mitä myöhempi aikakausi, sitä pidempi keihäs. Mutta tässäkin on poikkeuksia. Lähinnä terän malli voi auttaa tunnistamisessa. Mukaan voi laskea myös myöhäisen keskiajan hilparit sekä vastaavat aseet. Hilpareita tunnistettaessa kuitenkin pitää muistaa erottaa pollaxien ja tapparoiden oma luokka. Nämä olivat käyttäjänsä vähän lyhyempiä pitkiä kirveen kaltaisia, eniten kaksintaisteluissa käytettyjä aseita, jotka usein sekoitetaan pidempiin hilpareihin.

Modernimmat aikakaudet

Tämä artikkeli itsessään keskittyy sisällöltään keskiaikaan ja sitä aikaisempiin periodeihin. Mutta aseita on tehtailtu tämän jälkeenkin. Mitä lähemmäs tätä hetkeä tulemme, sitä enemmän erilaisia pahantekovälineitä on suunniteltu ja sitä suuremman varitaation edessä olemme. Näihin en osaa antaa suoraan ohjeita kuinka tunnistaa. Auttaa, jos pystyy määrittelemään jonkinlaista vuotta milloin ase olisi valmistettu, sekä valmistusmaan. Vinkkeinä toimivat ainakin aseiden tarkempi luokitus, valmistusmateriaali, kaliiberi, lippaan koko ja muoto (esimerkiksi NATO:n ja entisen Varsovan liiton aseilla on ryhmien kesken erilaiset mutta liittolaisten kanssa yhteensopivat helposti tunnistettavat lippaat). Voin kuitenkin tarppinä antaa lukijalle seuraavat lähteet: **Chris McNabin** *Suuri Asekirja* Gummerukselta sisältää hyvää tietoa aina keskiajan ensimmäisistä tuliputkista XM8 rynnäkkökivääriin. Suosittelen **Kai Kankaanpään** suomentamaa versiota hänen tekemiensä asiantuntevien lisäysten takia. Samoin käytän usein nettisivustoa <http://world.guns.ru/index-e.html>. Moderneimmista suojuksista on vaikea antaa vastaavanlaisia tunnistusavusteita. Suojusten käytön itseasiassa vähennyttyä keskiajan jälkeen meillä ei ole enää samanlaista määrää pieniä haarniskanpaloja tunnistettavana. Tosin sotilaidenkin suojuukset ovat alkaneet taas lisääntyä.

Kaikki tässä esitetty tieto on tämän hetkisen tutkimuksen mukaan kirjoitettua. Täytyy muistaa, että tutkimuskenttä elää jatkuvasti ja esimerkiksi Visbyn taistelun joukkohaudoista on tällä hetkellä työn

alla uusi tutkimus, joka saattaa muuttaa käsityksiä ”coat of plates” -tyylisistä suojuksista. Aseissa suosittelen Oakeshottia aloitukseen, mutta hänenkään tutkimuksensa ei ole koko totuus.

Kirjoittaja on kulttuurihistorian ja museologian opiskelija.